

ЗАЛУЧЕННЯ ДІВЧАТ ДО СИСТЕМИ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛІНСЬКОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ (1940-і рр.)

Король В. М.,

*фахівець I категорії кафедри історії СумДУ,
здобувач кафедри історії України ХНПУ ім. Г.С.Сковороди.*

Основний масив наукових праць, присвячених історії системи трудових резервів, був створений у радянські часи. Ці роботи писалися під впливом офіційної ідеології та відповідали поглядам партії. Увага питанню підготовки жіночих робітничих кадрів тут приділялася в основному тільки для оспівування трудового подвигу жінок під час війни та відбудови. Завдання сучасних дослідників – об'єктивно проаналізувати головні аспекти змін у гендерній структурі учнівського контингенту закладів трудових резервів.

Державні трудові резерви були створені восени 1940 р. і стали специфічною напіввоєнною системою підготовки робітничих кадрів з суворо регламентованою організаційною структурою та безпосередніми виробничими функціями. Молодь потрапляла до цієї системи шляхом централізованої мобілізації. За Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 жовтня 1940 р. «Про державні трудові резерви», такому призову підлягали лише хлопці. Передовсім готувалися кадри для важкої промисловості та залізниці, де умови праці більш підходили для чоловіків. До шкіл ФЗН відправлялися призовники віком 16-17 років, до ремісничих та залізничних училищ - 14-15 років.

Під час війни у 1941-1945 рр. до трудових резервів почали прийматися без обмежень і дівчата (як правило, шляхом добровільного набору). До училищ та шкіл ФЗН їх приймали у віці 15-17 та 16-18 років відповідно. Наприклад, у 1944 р. жіноча частка учнівського контингенту зазначених закладів Ворошиловградської області становила третину [1, с.51]. Продовжували залучатися до системи трудових резервів дівчата і під час повоєнної відбудови господарства. Так, протягом 1946-47 рр. вони становили приблизно 10% учнів шкіл ФЗН та училищ Сумської області [2, арк.8; 3, арк.18].

За правилами, навчання дівчат проводилося окремо від хлопців, хоча відомі і випадки змішаних груп (Роменська школа ФЗН №5, 1944-1945 рр. [4, арк.1-2]). Проживання у гуртожитках – теж відокремлене. Спеціально існував жіночий варіант уніформи трудрезервів – стандартна довга темна сукня з білим коміром та металевими гудзиками. Вимоги навчальної та виробничої дисципліни для обох статей не відрізнялися.

Головна причина появи дівчат у системі державних трудових резервів лежить на поверхні. Саме так радянське керівництво намагалося вирішити проблему нестачі кваліфікованих робітників-чоловіків, які загинули або перебували на фронті. Крім того це дозволяло вивільнити юнаків, якими гіпотетично можна було поповнювати лави збройних сил.

Але ми ні в якому разі не повинні забувати, що ще на початку 1930-х рр. радянський тоталітарний режим стратегічно визначився з відповіддю на «жіноче питання». Сталінська гендерна політика по суті передбачала мобілізацію в інтересах держави як репродуктивного, так і трудового потенціалу жінки. Крім наполегливого переконування жінки у обов'язковості виконання місії материнства, держава диктувала їй ще й обов'язковість «суспільно-корисної» праці поза межами дому і сім'ї [5].

Владою пропагувався привабливий образ жінки-робітниці. Водночас радянські чоловіки зазвичай не могли самотужки на один свій заробіток утримувати дружину та дітей. Жінкам теж доводилося йти працювати, таким чином виконуючи другу частину відведеної їм гендерної ролі. Процес підготовки робітниць став звичним явищем. Тому і прихід дівчат до системи трудових резервів виглядав закономірним.

Екстремальності ситуації додавав лише той факт, що часто дівчат готували за фізично важкими чи небезпечними професіями, а непосильна праця в умовах металургійного комбінату чи вугільної шахти дійсно могла підірвати здоров'я. До того ж приводила до школи ФЗН чи училища часто не громадянська свідомість чи престижність статусу робітниці, а голод і злидні. Картковий розподіл продуктів у СРСР під час та після війни

здійснювався таким чином, щоб спонукати підлітків йти до закладів трудових резервів, де вони б і отримали харчування та одягу (форму).

Отже, радянська держава була зацікавлена у залученні дівчат до трудових резервів. Цей процес цілком вписувався у гендерні настанови сталінського режиму.

1. Єсіп І.М. Роль жінок у підготовці робітничих кадрів для промисловості Донеччини в роки Великої Вітчизняної війни (1943-1945 рр.) / І.М.Єсіп. // Нові сторінки історії Донбасу: Збірник статей. Кн. 19 / Гол. ред. та упоряд. проф. З.Г.Лихолобова. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 49-60.
2. Державний архів Сумської області, ф.Р-3369, оп.1, спр.18, 56 арк.
3. Там само, спр.24, 58 арк.
4. Там само, ф.Р-6477, оп.1, спр.8, 18 арк.
5. Здравомыслова Е.А. Социальная конструкция гендера и гендерная система в России [Електронний ресурс] / Е.А.Здравомыслова, А.А.Темкина. - Режим доступу: <http://www.a-z.ru/women/texts/zdravr.htm>